

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠĆEVIĆ*
Univerzitet u Crnoj Gori
Pravni fakultet, redovni profesor

Originalni naučni rad
UDK: 343.541(262.3-11)“13/14“
Priljeno: 30. septembra 2018. god.

KRIVIČNO DJELO SILOVANJA U STATUTIMA SREDNJEVJEKOVNOG SKADRA I KOTORA

Autor u radu vrši normativnu analizu odredbi srednjevjekovnog skadarskog i kotorskog statuta koje se odnose na silovanje. U tom cilju objašnjava i socijalni milje u kojima su donijete ove odredbe uzimajući u obzir prilike i život u Skadru i Kotoru koji su u vrijeme donošenja Statuta bili u sklopu srpske srednjevjekovne države kao autonomni gradovi na vrhuncu svog razvoja. Primjenu pravila statuta u praksi obradila je analizirajući arhivsku građu iz tog perioda. Radi objašnjavanja prioritetnih, potom posrednih i neposrednih pravnih uticaja i međuuticaja na statutarne norme o ovom krivičnom djelu vrši komparacije regulative o silovanju iz Skadarskog i Korskog statuta sa vizantijskom Eklogom i Dušanovim Zakonikom i analognim statutarnim pravilima iz drugih gradova duž jadranske obale.

Ključne riječi: silovanje, Statut skadarski, Statut kotorski, 14. vijek, Ekloga, Dušanov zakonik, statutarne prava istočnojadranskih gradova.

* e-mail: gluscevic.n@ucg.ac.me

1. Uvod

Krivično djelo silovanja u statutima srednjovjekovnih primorskih gradova duž istočno jadranske obale bilo je u dvadesetom¹ i početkom ovog vijeka predmet više značajnih istraživanja², bilo da je to činjeno samostalno ili u sklopu širih istraživanja krivičnog prava u srednjem vijeku u ovoj oblasti.³ Kako je pravni položaj žene u društvu pokazatelj stepena razvoja tog društva i odraz njegovih ekonomskih, etičkih i političkih okolnosti u određenom vremenu⁴, to se u istraživanju ovog krivičnog djela došlo do zaključka da je srednjovjekovno statutar-
no pravo u cjelini uzev, upravo imajući sve navedene okolnosti u vidu, pravno sankcionisalo ovo neprihvatljivo i poročno ponašanje prema ženama priznavajući ga kao društveni problem, zadržavaju pri tom mehanizme iz ranije regulative da se uz zaštitu žene i njenog digniteta sa vrlo rigoroznim sankcijama za počinioca ne zapostavi žena i porodica oštećene (Grozđanić, 2008: 182; Grozđanić, Rittossa, 2011: 61–64). Statutar-
no pravo primorskih gradova istočno jadranske

- 1 Detaljnije videti kod: Šilović, J. (1912) *O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu*. Knjiga 194. Zagreb: "Rad" JAZU; Šilović, J. (1915) *Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu*. Knjiga 209. Zagreb: "Rad" JAZU. Bayer, V. (1943) *Kazneno postupovno pravo*. Prva knjiga. Zagreb: Povijesni razvoj; Bayer, V. (1957) Okrivljenik kao procesni subjekat i kao objekat prisilnih procesnih mjera, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, god. VII, br. 2.
- 2 U tom pogledu prednjače hrvatski istoričari prava. Detaljan popis literature kod: Kosanović, O. (2010) Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravno-povijesnih studija o njima. *Arhivski vjesnik*, god. 53, str. 137–163.
- 3 Detaljnije videti kod: Novak, N. (2009) Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu, *Historijski zbornik*, god. LXII br. 2, str. 315–343; Skrtić, D. (2010) Kaznena djela protiv života i tijela u Statutu grada Splita iz 1312. godine, *Pravni vjesnik, časopis za pravne i društveno-humanističke nauke Pravnog fakulteta u Osijeku*, god. 26 br. 2, str. 87–109; Karač, Z. (2010) Graditeljske regule, zgrade i prostori u srednjovjekovnom Mljetskom statutu, *Dani Cvita Fiskovića, Mljet-Pomena 30.09–03.10.2010*, Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Karbić, D. (1991) Marginalne grupe u hrvatskom srednjovjekovnom društvu od druge polovine XIII do početka XVI stoljeća, *Historijski zbornik*, god. XLIV (1), str. 43–76; Marinović, A., Veselić, I. (2002) Liber de ordinamenti e dell uzance della universitate del comun de Melida, Mljetski statut, *Splitski književni klub, zavičajni klub Mljet*, Split, str. 5–15; Rittossa, D., Martinović, I. (2014) Spolni odnošaj bez pristanka i silovanje – teorijski i praktični problemi, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 21, br. 2, 2014, str. 509–548; Tomašević, G. (1989) Krivični postupak prema statutu grada Trogira, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, XXVI; Cvitanić, A. (1968) *Srednjovjekovni statut bračke komune iz godine 1305*, Supetar, 86. Iscrpnu bibliografiju vid. kod: Kosanović, O. (2010) Prilog bibliografiji objavljenih srednjovjekovnih dalmatinskih statuta te pravno-povijesnih studija o njima, *Arhivski vjesnik*, god. 53, str. 137–163.
- 4 Detaljnije videti kod: Guerra Medici, M.T. (1984) *I diritti delle donne nella societa altomedievale*. Napoli; Ennen, E. (1984) *The Medieval Woman*. Oxford; Arjava, A. (1996) *Woman and Law in Late Antiquity*. Oxford; Dubby, G., Perrot, M.A. (1994) *History of Woman in the West*. Harvard; Power, E. (1978) *Medieval Woman*, Cambridge; Besta, E. (1931) *Le persone nella storia del diritto italiano*. Padova; Leicht, P.S. (1960) *Storia del diritto italiano, Diritto privato, parte prima, Diritto delle persone e di famiglia*. Milano; Klapisch, Ch. (1983) La "mère cruelle", Maternité, veu-
age et dot dans la Florence des XIVe – XVe siècles. *Annales E.S.C.*, XXXVIII.

obale uklapa se u potpunosti u srednjovjekovnu krivičnu regulativu u kojoj je žena podređena u odnosu na muškarca i to ne samo unutar porodice već i u čitavoj zajednici. Silovanje je statutarno normirano kao problem koji se kroz „*represivni mehanizam socijalne kontrole ponašanja u društvu*” samo malo počeo izdvajati iz porodice, ali je u osnovi sankcionisanja ovog djela bilo prisutno nastojanje da se prioritarno sačuva ugled porodice silovane žene a potom primijene rigorozne kazne za počinioca djela. Kažnjavanje silovatelja, koje je bilo zavisno od društvenog statusa žene, u praksi je funkcionisalo u navedenom kontekstu, uz naglasak da su srednjovjekovne gradske vlasti uz ovaj momenat imale u vidu i veliki imovinski interes u njihovom kažnjavanju (Bačić, 1988: 38).⁵

Krivično djelo silovanja u zetskim srednjovjekovnim gradovima je nedovoljno istraženo⁶, nešto zbog nedostatka izvorne statutarne građe a dijelom i zbog toga što doskora ovi značajni pravni spomenici bili prekriveni „*velom zaborava*”. Tekstovi statuta srednjovjekovnih gradova Bara⁷ i Ulcinja (Jiriček, 1910: 21) nijesu izvorno sačuvani, već su posredno poznati i to samo u nekim fragmentima iz notarijata bliskih gradova ili zemalja u daljem okruženju, dok je srećom za pravnoistorijsku nauku tu prazninu popunio Statut grada Skadra pronađen 2001. godine u venecijanskom Državnom arhivu.⁸ Imajući u vidu da je krivično djelo silovanja u srednjovjekovnom Skadru sada moguće istraživati, kao i da se na osnovu novoootkrivene statutarne građe mogu dopuniti ranija istraživanja o ovom krivičnom djelu na prostorima drugih zetskih primorskih gradova⁹, opredijelila sam se za ovu temu.

5 Detaljnije videti kod: V. Pezelj, V. (2006) Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43, 3–4, str. 523–551; Pezelj, V. (2013) Pravni položaj žene prema Lastovskom statutu iz 1310. godine, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 50, 3, str. 525–539; Pezelj, V. (2011) Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48, 1, str. 73–87; A. Cvitančić (1964) Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, II, str. 68–80.

6 U okviru rada koji se odnosi na krivično pravo u Statutu srednjovjekovnog grada Kotora obrađuje se krivično djelo silovanja. Bogojević-Gluščević, N. Krivično pravo u srednjovjekovnom kotorskom Statutu. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 42, 2, str. 48–50. U srednjovjekovnoj Budvi se na ovo djelo osvrnuo Bujuklić, Ž. (1988) *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*. Nikšić, str. 249–259. Na neke krivične odredbe u srednjovjekovnom Barskom statutu odnosi se tekst Marković, S. (2002) Statuta et leges civitatis Antibari (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara). *Povijesni prilozi 23*, str. 33–34.

7 Detaljnije videti kod: Ćirković, S. (1984) *Bar grad pod Rumijom*, Bar; Marković, S. (2002) Statuta et leges civitatis Antibari (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara). *Povijesni prilozi 23*, str. 20–41.

8 *Statuti di Scutari della prima meta del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, a cura Lucia Nadin, Viella, Roma 2001, 244.

9 Ima se u vidu krivično pravo srednjovjekovnog Kotora i Budve.

Cilj istraživanja je da se izvrši normativna analiza odredbi o silovanju u srednjevjekovnom Skadru, da se objasni socijalni milje u kojima su donijete ove odredbe uzimajući u obzir prilike i život u Skadru koji je u vrijeme donošenja Statuta bio u sklopu srpske srednjevjekovne države, te se odrede prioritetni pravni uticaji na statutarne norme o ovom krivičnom djelu. Prije svega misli se na neposredni i posredni vizantijski pravni uticaj budući na viševjekovnu involviranost ovih prostora u sastav vizantijske teme Dalmacije a potom i moćne države Vizantije. Nužno je odgovoriti i na pitanje da li su u tom pogledu odredbe skadarskog statuta o silovanju bile matrica za ostale gradske statute u zetskim gradovima, prije svega u Kotoru, da li se može govoriti o postojanju međuuticaja ili eventualnih značajnijih odstupanja u regulativi o silovanju u pravima ovih i drugih gradova (Brodel, 2001: 301, 358). Komparacija skadarskog statuta sa statutima drugih primorskih komuna, uz izvornu notarsku građu iz kotorskog arhiva iz četrnaestog i petnaestog vijeka o primjeni statuta u praksi, daju dovoljno osnova za odgovore na postavljena pitanja.

2. Krivično djelo silovanja u Skadarskom statutu

Statut grada Skadra iz prve polovine četrnaestog vijeka je krivično djelo silovanje regulisao u dvjema odredbama, dvjesta jedan i dvjesta dva. Prva odredba *De sforzar femina* se odnosi na silovanje žena a druga, *De ancilla sforzata*, na silovanje sluškinja, što već u startu upućuje na zaključak da su norme skadarskog statuta koje se odnose na regulativu silovanja bile različitog sadržaja, zavisno od toga da li je silovana žena bila slobodan stanovnik ili građanin grada ili sluškinja, odnosno robinja. Kažnjavanje silovatelja i prava silovane žene su tako zavisili od staleške pripadnosti žene pa se, imajući to u vidu, može tvrditi da se u srednjevjekovnom Skadru jedino može govoriti o krivičnom djelu silovanja kao djelu protiv ličnosti i dostojanstva žene kada se radi o slobodnim ženama, dok je u slučaju silovanja sluškinja akcenat stavljen na zaštitu imovinskih interesa patrona u čijoj se vlasti žena sluškinja, odn. robinja, tretirana kao "plodonosna stvar", nalazila, te prema tome se djelo iz člana dvjesta dva može uslovno svrstati u djelo protiv imovinskih interesa vlastele.

U ovom kontekstu nije možda suvišno navesti podatak da je skadarski zakonodavac u članu dva¹⁰, kao i budvanski u članu tri¹¹ naveo slučajeve koji su bili u isključivoj carevoj sudskoj nadležnosti i da se jedan od tih slučajeva odnosio

10 *Statuta Scutari*, cap. II, *De casi che de 'zudegar lo re*.

11 *Stat. Bud*, cap. 3 *Di che deve giudicarl'imperador*.

na sluge i sluškinje, pa da je skadarski stoga izostavio odredbu kojom preciznije reguliše pitanje silovanja sluškinja a da budvanski uopšte nije sadržao takvu odredbu.

Stoga ćemo se prioritetno baviti regulativom silovanja koja se odnosi na kažnjavanje silovatelja i prava silovanih žena koje su dio slobodnog stanovništva Skadra u četrnaestom vijeku.

Odredba CCI,O silovanju slobodnih žena, u izvornom tekstu glasi:

“Ordinemo chi zachaduno homo sforzassi alcuna bonafemena non maritata per forza e lo homo non fosse uxorato, volemo che la toia per mulier per legitimo matrimonio; e si la femena fossi maritata e l’homo chi la sforza fossi uxorato, volemo chi paghi pena perperi L, la mita’ a lo conte e la mita’ a la femena, e questo dicemo se la femena provassi per bona prova”, a u prevodu : “Ako neki čovjek siluje poštenu neudatu ženu, a neoženjen je, naređujemo da je uzme za svoju zakonitu. Ako je žena udata, a silovatelj oženjen plaća kaznu od pedeset perpera, od kojih je polovina pripadala kontu, a polovina ženi. O učinjenom djelu žena mora pružiti ubjedljiv dokaz”.

Kako se iz prevoda teksta ove kratke odredbe o silovanju slobodne žene može ustanoviti jasno je da se skadarski zakonodavac nije detaljnije upuštao u inkriminaciju djela niti preciziranja kada se smatra da je ovo djelo od strane silovatelja učinjeno, već je samo dao kratku naznaku o tome da se počinitelj za ovo djelo kažnjava, te da je propisana kazna zavisila od bračnog stanja silovane žene i silovatelja. Silovatelj koji je neoženjen morao je da silovanu prihvati za svoju zakonitu ženu, a ukoliko je oženjen silovatelj je plaćao kaznu od pedeset perpera. Kazna je bila fiksna bez ikakvog daljeg preciziranja odnosno razrade i iz tog konteksta se jasno i nedvosmisleno može zaključiti da kažnjavanje silovatelja nije stepenovano i nije zavisilo od toga da li je zlostavljena žena bila pripadnica vlasteoske porodice ili je bila samo slobodna građanka. Detaljnijom analizom odredbe ipak se uočava da je zakonopisac u odnosu na sve ostale važne okolnosti kada je u pitanju ovo djelo ipak istakao moral žene propisujući da se smatra da je silovanje počinjeno samo ako je dokazano da se radi o zlostavljenoj poštenoj neudatoj ili udatoj ženi. Obavezu dokazivanja svoje moralnosti na Sudu je prema propisima Statuta imala žena, kako je to propisano članom dvjesta jedan na koji se upravo potvrđujući rečeno nadovezuje član stotinu trideset koji se odnosi na svjedočenje. U poslednjoj alineji tog člana predviđeno je da žena izuzetno može biti svjedok na Sudu kada se svjedočenje odnosi na dokazivanje nevinosti djevojke (... *ancora volemo che femena possa esser guarenta se questione...voy in virginitade*)¹², što je inače bilo odstupanje od generalnog pravila da žena ne može

12 Statuta.Scutari, cap. CXXX, *De guarenti dati in iudicio*.

biti svjedok.¹³ Za silovanje udate žene silovatelje je plaćao kaznu koju su na jednake djelove dijelili oštećena i kont¹⁴, kao jedan od eksponenata vlasti u gradu.

U pogledu ženskog poštenja odnosno moralnosti žena, skadarski zakonodavac se u ovoj odredbi samo jednom riječju izjasnio pretpostavljajući vjerovatno da se u stvarnom životu zaista nije trebalo ništa u tom smislu pojašnjavati. Razlog tome je moguće naći u posebnoj odredbi statuta ranije donijetoj kojom se rigorozno sankcionišu nedopuštena i amoralna ponašanja žena. Tako je članom osamdeset sedam, *De meretrice*, nemoralnim ženama tj. ženama koje opšte sa dva ili tri muškarca bilo zabranjeno, pod prijetnjom kazne od osam perpera, nošenje koprane na glavi po gradskim običajima koje pravo su imale ostale žene. Mogle su na glavi nositi samo marame različite od koprane i bilo im je zabranjeno stanovanje blizu domova plemkinja ili monahinja. U slučaju ponavljanja navedenog amoralnog ponašanja ili u slučaju podvođenja žena ili lošeg uticaja na druge žene, nemoralnim ženama je bilo zabranjeno zadržavanje u gradu Skadru duže od tri dana. U protivnom takva žena je plaćala kaznu od osam perpera, bila bičevana po cijeloj zemlji i iz iste prognana zauvijek¹⁵.

Odredba dvjesta dva koja se odnosi na silovanje sluškinje u izvornom tekstu glasi:

*“Ordinemo algun homo sforzassi ancilla de algun homo over de alguna femina e l’ ancilla morisse in partu, volemo cui qui quello chi la sforzasse sia tenuto de dar a lo parone de la ancilla una altra ancilla, e lo fiolo over la fiola che fecissi la ancilla che sia serva over servo de lu parone de la dicta ancilla”*¹⁶. Sadržina ove kratke odredbe je eksplicitno i jasno izrazila karakter normi koje se odnose na silovanje potčinjenih žena. “Ako neko siluje sluškinju muškarca ili žene i ako sluškinja umre na porođaju, naređujemo da oni koji su je silovali moraju obezbijediti patronu drugu sluškinju. Sin i kćerka koji se rode od sluškinje biće sluge kod sluškinjinog patrona”. Potčinjene su predstavljene isključivo kao stvari određene imovinske vrijednosti čiji se gubitak, u ovom slučaju u slučaju smrti na porođaju, mora nadoknaditi. Odredbom je uređeno i pitanje pravne sudbine djece koju rode sluškinje. Ona će, bilo da su muška ili ženska, kao *“fructus naturales”* pripadati patronu i imati sudbinu svoje majke.

13 *Statuta.Scutari*, cap. CXXX, *De guarenti dati in iudicio*(“...non possa esser guarente..femina...”).

14 Srednjevjekovna statutarna prava su poznavala tužbe *actiones populares* u kojima je kazna koju je osuđeni po ovim tužbama morao platiti dijelila između predstavnika vlasti i prijavioca učinjenog protivpravnog djela (Danilović, 1968: 248).

15 *Statuta Scutari*, cap. 87, *De meretrice* (“...chi paghi per pena perperi VIII, e chi se frusti per tota la terra e sia bandizata e per nisun tempo che non sia ricevuta ne la nostra terra ne torni zamai”).

16 *Statuta.Scutari*, cap. CCII., *De ancilla sforzata*.

3. Komparacija sa regulativom drugih gradova

Za razliku od skadarskog statuta koji u dva člana reguliše krivično djelo silovanja u statutu srednjevjekovne Budve nema nijednog člana o ovom djelu. Budući da je skadarski Statut, kako tvrdi Gherardo Ortalli „*bio dobar model Budvi i preteča njenog statuta*“ (Nadin, 2001: 13) i da su ovi gradovi bili međusobno povezani, zanimljivo je pitanje, na koje se zasada zbog nedostatka odgovarajućeg arhivskog materijala ne može pružiti odgovor, zašto je u budvanskom statutu izostala ova regulativa koju inače imaju skoro svi statuti mediteranskih komuna onoga vremena.

Kotorski statut, za razliku od skadarskog, sadrži odredbu opširne sadržine o silovanju u kojoj je ovo krivično djelo vrlo detaljno objašnjeno kako sa aspekta postojanja ovog djela i njegovog dokazivanja tako i u pogledu kažnjavanja počinioca. U odredbi stotinu je zapisano da silovanje postoji onda kada je žena nasilno odn. protivno svojoj volji, a to se može dokazati, obeščašćena od muškarca („...*violauerit, aut sforzauerit..contra voluntatem suam, et probari poterit...*“)¹⁷, iz čega se jasno zaključuje da je subjektivni elemenat krivičnog djela imao osnovno i prioritarno značenje. U srednjevjekovnom Skadru obaveza tj. teret dokazivanja postojanja ovog djela bila je, kako je već navedeno, na oštećenju. U kotorskom statutu se ne navodi eksplicitno ta obaveza silovane već samo konstatuje da ovo djelo treba biti dokazano. U tom smislu je i tekst odredbe koji dozvoljava okrivljenom da se u slučaju nedostatka dokaza za inkriminirano djelo od strane oštećene brani dokazima u formi zakletve.¹⁸ Ovaj dokaz, kojeg su davali šest uglednih srodnika silovatelja, davao je mogućnost da sudije okrivljenog oslobode od plaćanja kazne.¹⁹ Ovo pravo na odbranu okrivljenog, bez obzira na navedenu mogućnost, nije bilo usmjereno prvenstveno na zaštitu njegove ličnosti već je bilo „*više reminiscencija na pradavnu rodovsko plemensku solidarnost i jednakost izazvanu ekonomskim prilikama i nesigurnošću predkomunalnog života*“ (Cvitanić, 1995: 64). Bila je vrlo prisutna u praksi i sastavni dio normi iz krivičnog prava u većini statuta gradova na jadranskim obalama (Škrtić, 2010:

17 Stat.Cath., cap. 100, *De violentijs mulierum*.

18 Stat.Cath., cap. 100, *De violentijs mulierum* («...*Si autem non poterit probari purgetur malefactor in omni casu in sexta manu sua, cum melioribus et propinquioribus suis*”.....»).

19 Kotorski statut nije, za razliku od gradova istarske regije, detaljnije razrađivao pravila u pogledu dokaza sa sakletvenicima. U tim središtima se različito tretiralo krivično djelo silovanja kada žrtva kao tužilac dokazuje djelo uz pomoć dvadeset četiri porotnika koji su mogli biti muškarci i silovanje u kojem slučaju sama žrtva jemči i to sa porotnicima koje su žene (Gardos, Petrašević, Cikač, 2010: 48).

87–109). Ukoliko takvu mogućnost okrivljeni nije mogao ostvariti bio je obavezan da plati četvrtinu kazne koja je predviđena u slučaju dokazanog silovanja.²⁰

Osim navedenog, kotorski zakonodavac nije kao skadarski izdvojio silovanje sluškinje i kažnjavanje napasnika u slučaju smrti silovane sluškinje u posebnoj odredbi već je ovo djelo na jedinstveni način tretirao u članu sto kao djelo protiv ličnosti i dostojanstva žene, nezavisno da li je silovana slobodna žena ili nije. Obaveza zaključivanja braka između napasnika i silovane žene nije postojala, bilo da je zlostavljena sluškinja ili slobodna žena, već je donošenje odluke o tzv "braku bez miraza" zavisilo od volje slobodne žene odnosno gospodara sluškinje. Bez obzira na navedeno ipak se mora istaći da je uz poštovanje dostojanstva žene u ovoj odredbi akcenat bio, kada se radi o sluškinjama, na kažnjavanju silovatelja novčanom kaznom u iznosu od pedeset perpera u korist patrona sluškinje, dakle na imovinski interesu oštećenog "vlasnika". Ukoliko napasnik nije imao odakle platiti novčanu kaznu, a silovana sluškinja i patron žele, mogao se napasnik osloboditi od plaćanja iste ako sluškinju "uzme za ženu bez miraza". Ukoliko takve saglasnosti nije bilo, bivao je osuđen na zatvorsku kaznu u tromjesečnom trajanju dok se novčana kazna ne plati. Ukoliko ni u tom roku nije isplatio kaznu kažnjavan je tjelesno, kidanjem palca sa desne ruke. Osim toga, uz naprijed navedenu kaznu zbog neblagovremene realizacije, platiće još dodatnih sto perpera ako ova sluškinja bude bila bez posla.

Kazne za učinjeno tj. dokazano krivično djelo silovanja slobodnih žena bile su, kao u prethodnom slučaju, različite: novčane, tjelesne u raznim modalitetima izvršenja i kazna zatvora. Primjenjivale su se samostalno i kumulativno, zavisno od klasne pripadnosti napastovane slobodne žene i bračnog stanja, odnosno eventualnog pristanka za zaključivanje braka sa napasnikom, ako je u pitanju djevojka. Trećina predviđenih novčanih kazni pripadala je Komuni a dvije trećine oštećenoj strani ("...*habeat Communitas tertiam partem et passus malum duas partes.*").²¹

Ako je silovana djevojka "iz reda plemenitih građanki Kotora" i ukoliko su ona i njena porodica željeli da sa napasnikom zaključi brak bez davanja miraza, što je inače bila obaveza prema odredbama kotorskog statuta, silovatelj je mogao ostati tjelesno i novčano nekažnjen. U protivnom napasnik se kažnjavao novčanom kaznom od hiljadu perpera uz zatvorsku kaznu od tri mjeseca do isplate iste. Ukoliko novčanu kaznu ne isplati u tom roku slijedila je tjelesna kazna

20 Uporediti: Vučković, B. (2000) *Krivična djela protiv dostojanstva ličnosti i morala*. Kotor: Obod Cetinje, 32–33; Marinović, S., Vukotić, R., Milovanović i Dakić, M. (1999) *Crnogorsko sudstvo kroz istoriju*. Podgorica, 103–105; Bogojević-Glušćević, N. Krivično pravo u srednjovjekovnom kotorskom Statutu, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 42, 2, str. 48–50.

21 Stat. Cath., cap. 100, *De violentijs mulierum*.

kidanja desne ruke.²² U istom članu kotorski zakonodavac je zapisao da se “*sličnim kaznama sankcioniše nasilničko ponašanje muškaraca koje se ispoljava u zlostavljanju i napastovanju udatih i drugih poštenih žena*”, što upućuje na zaključak da su u svakom sporu ovakve vrste sudije zapravo dobijale ovlašćenje da iste slučajeve različito tretiraju. Faktičke mogućnosti odbrane okrivljenog su u tim situacijama značajno zavisile od njegovog društvenog položaja. U Kotoru je u tom smislu u pogledu dokazivanja i kažnjavanja “napasnika i zlostavljača” udatih žena i poštenih žena bio u primjeni onovremeno opšte pravilo *inspecta conditione personae* sadržano u većini gradskih statuta (Cvitanić, 1998: 127).

Za silovanje žene koja je pripadala srednjim slojevima kotorskog društva napasnik je bio kažnjavan upola manjim novčanim kaznama u odnosu na kazne za silovanje plemkinje sa takođe predviđenom mogućnošću prethodnog zaključivanja braka bez miraza po želji napastovane djevojke i njene porodice. Ukoliko silovatelj ne zaključi brak sa silovanom ili ne plati kaznu od pet stotina perpera u roku od tri mjeseca, prema pravilima statuta bila bi mu odsijecana dva prsta desne ruke, palac i poslednji prst na ruci.

Pokušaj silovanja je izdvojen od prethodnog slučaja i inkriminisan kao krivično djelo u kome je neko namjeravao i pokušao napasti i obeščastiti ženu u gradu ili van njega, tukući je dok ona ne padne na zemlju ili šibajući je zbog njenog odbijanja, a silovanje se ne dogodi (*“preliando, siue aliquam ipsarum mittendo in terram, vel verberando, predicta de causa contra ipsius mulieris voluntatem et non sforzauerit...”*) – (Cvitanić, 1998: 127). Ako se dokaže putem pogodnih svjedoka “*idoneus testes*” inkriminacija ovog djela, napasnik je bio obavezan da plati kaznu čiji je iznos određen četvrtinom novčanog iznosa kazne za učinjeno silovanje. Za razliku od kažnjavanja u slučaju silovanja kada je napasnik bio u zatvoru i obavezan da plati kaznu u roku od tri mjeseca, za pokušaj silovanja napasniku nije fiksirana vremenski zatvorska kazna. Napasnik će “sve dok ne izvrši isplatu se nalaziti u zatvoru Komune iza zatvorenih vrata, a ne u Palati komune” (*“...stet in cerceribus Communis clausis portis, non in domo Communis”*) – (Cvitanić, 1998: 127). Neposredno prije dolaska Kotorana pod mletačku vlast, 1418. godine donijeta je još jedna odredba koja se bavi regulacijom pokušaja silovanja, pri čemu je u odnosu na prethodnu statutarnu odredbu uvedena novina kojom se pokušaju silovanja učinjenom u toku noći pripisuje veća težina u odnosu na djelo učinjeno danju.²³ Za nedozvoljen ulazak u tuđu kuću i učinjeni pokušaj silovanja

22 O sličnom načinu realizacije presuda u ondašnjim srednjovjekovnim primorskim gradovima kao i u gradovima u unutrašnjosti Njemacke, Francuske i Holandije, videti: Coulton, C. (1960) *The Medieval scene*, Cambridge.

23 “Razlog takvoj odredbi vezuje se za tadašnji srednjovjekovni mentalitet u kojemu je noć shvatana kao vrijeme kada djela sotona” (Blehova Čelebić, 2002: 311).

plaća se četvrtina kazne koja je predviđena za dokazano silovanje žene ukoliko je učinjeno danju, zavisno od njene staleške pripadnosti. Ukoliko je djelo pokušano u noći, pri čemu je noćno vrijeme precizirano izrazom ” *post tre sonum campanae*”, počinilac je plaćao kaznu u punom iznosu²⁴. Zanimljivo je da se ova odredba odnosi na sluškinje, jer je očigledno da su od svih žena u srednjovjekovnom Kotoru one bile najmanje zaštićene i poštovane (Blehova Čelebić, 2002: 311).

O tome koliki značaj je davan sankcionisanju silovanja i pokušaja silovanja u svakodnevnom životu u Kotoru svjedoče pravila kojima se utvrđuje odgovornost Sudija u slučaju da ne okončaju pokrenuti postupak ili pak propuste da prijave nasilnika koji im nije dozvolio da donesu presudu u inkriminisanom slučaju. U prvom slučaju Sudije plaćaju novčanu kaznu oštećenoj strani i kaznu u korist kotorske Opštine u iznosu od pet stotina perpera. Ukoliko se nasilnik protivpravno ponašao i spriječio Sudije u donošenju presude, bio bi dodatno, mimo postojeće kazne, kažnjen sa hiljadu perpera u korist kotorske Komune. Sudije koje ne izvrše prijavljivanje ovakvog nasilničkog ponašanja opštinskom Vijeću su bile obavezne da plate navedene kazne oštećenoj strani i kotorskoj komuni (... ” *quod si non fecerent, poenas predictas nostro Communi, et parti ssforzium, et violentiam passae...*”) – (Blehova Čelebić, 2002: 311).

Uprkos navedenom, kazne za krivično djelo silovanja i pokušaja silovanja u zetskim primorskim gradovima nijesu, kao u nekim drugim gradovima na istočnojadranskim obalama, bile posebno stroge. Tako je, primjera radi, smrtnom kaznom kažnjavan napasnik u slučaju silovanja na otoku Korčuli u srednjem vijeku. Interesantno je i to da je smrtna kazna bila predviđena i za ženu koja bi lažno tvrdila da je bila žrtva silovanja. Silovana žena, ukoliko bi bila djevojka (isto kao i žena kojoj su ubili muža) stavljana je pod posebnu sudsku brigu (Kapor-Stanulović, Kapor, 16981: 269–276). Za dokazivanje silovanja mogla je biti kao dokazno sredstvo korišćena i tortura (Tomašević, 1992: 104; Tomašević, 1988; Jaramaz-Reskušić, 1996). U svim drugim statutima (osim u Dubrovačkom gdje je kazna bila srazmjerno mala i jednaka za sve) kazna je za silovatelja zavisila od bračnog i društvenog statusa žene.²⁵ Ipak treba istaći da su u srednjovjekovnom Dubrovniku, uprkos navedenom, postojale i surove kazne kao npr. da je za silovatelja koji nije mogao platiti novčanu kaznu od pedeset perpera, bila kao sankcija predviđeno vađenje oba oka (Mitić, 1982: 144). Na Rabu se silovanje žene »*bonae qualitatis*« kažnjavalo sa sto perpera, od kojih je polovina

24 Stat. Cath, cap. 36, str. 307, *Additio Statuti de violentiis mulierum et statuto de intrantibus domos alienas sine voluntate patroni tempore noctis*.

25 Dubrovački statut VI, 6 ; Lastovski statut, gl. XV; Splitski statut IV, 37; Šibenski statut VI, 41–46; Rapski statut IV 66,67; Trogirski statut II, 21: Prema: (Pezelj, 2006: 547).

pripadala oštećenj a polovina Komuni, i progonstvom od godinu dana. Silovanje bludnice i služavke kažnjavalo se sa dvanaest perpera a bludnice u javnoj kući sa šest perpera. U slučaju da silovatelj slobodne žene nije mogao platiti kaznu tjelesno bi bio kažnjavan vađenjem oba oka. Ako nije mogao platiti kaznu za silovanje bludnice i služavke počiniocu bi bila odsijecana desna šaka a kada je u pitanju silovana bludnica iz javne kuće silovatelj bi bio bičevan i žigosan (Pezelj, 2011: 81). Na srednjevjekovnom Mljetu je, između ostalih, kao sankcija bila predviđena konfiskacija nekretnina silovatelja u korist silovane žene (Marinović, Veselić, 2002: 15). U slučaju silovanja u većini statuta dalmatinskih gradova je, kao i za najteža krivična djela, bilo predviđeno progonstvo počinioca na određeni vremenski rok. Kao *exbaniti* oni su u slučaju ponovljenog djela u povratku bili osuđivani na smrtnu kaznu (Karbić, 1191: 52). Slično kao i prema Mljetskom statutu kažnjavano je silovanje u statutu Lastova iz 1310. godine. Silovatelj je, ukoliko na to roditelji silovane djevojke pristanu, sklapao brak sa djevojkom.²⁶ U protivnom konfiskovana mu je imovina u korist silovane i osuđivan je na progonstvo (Pezelj, Štambuk, 2013: 533). Mljet i Lastovo, za razliku od većine statuta dalmatinske pravne regije, nemaju staleških razlika kod kažnjavanja silovanja (Pezelj, Štambuk, 2013: 533). U Dubrovniku je o eventualnom zaključivanju braka sa silovateljem odlučivala sama oštećena (Cvitanić, 1990: 176), dok se na kvarnerskom području o tome izjašnjavali i mladić i djevojka (Margetić, 2007: 116). O silovanju kao krivičnom djelu brački statut sadrži jednu odredbu²⁷ u kojoj je navedeno da će silovatelj biti kažnjen za počinjeno djelo prema slobodnoj procjeni Kurije vodeći računa o prilikama pod kojima se silovanje dogodilo i društvenom položaju osobe (Cvitanić, 1968: 86). Takva praksa je bila mahom korišćena kada se radilo o različitom društvenom statusu silovatelja i silovane (Novak, 1960: 99–100). U slučaju da su bili istog staleža silovatelj je morao uzeti silovanu za ženu (Cvitanić, 1968: 86). Kažnjavalo se samo izvršeno djelo dok je pokušaj silovanja bio nesankcionisan (Šilović, 1915: 37–42). U splitskom Statutu iz 1312. godine predviđene su bile visoke novčane kazne za ovo djelo a njegova težina određivala se prema stanju i zanimanju silovane žene (Mitić, 1982: 148).

U odnosu na ovo krivično djelo činimo još jedan iskorak radi komparacije sa navedenim srednjevjekovnim porjeđenjima. Pogled unazad, u dublju prošlost, upućuje da je krivično djelo silovanja počev od Hamurabijevog zakonika, preko starog Rima bilo vrlo rigorozno sankcionisano, skoro uvijek smrtnom kaznom ili progonstvom, pri čemu je ovakva regulativa zapravo imala za cilj maksimalnu

26 Glava XV. *O silovanoj ženi Lastovskog statuta*, Split 1994, 5.

27 Stat. Brach. lib. III, cap. XII.

zaštitu i poštovanje porodičnog i društvenog morala. Tako je u Vavilonu silovatelj bio kažnjavan smrtnom kaznom čiji način izvršenja nije bio unaprijed određen (Rittossa, Martinović, 2014: 511), dok se u starom Rimu silovanje smatralo prvenstveno nečasnim krivičnim djelom kojim se nanosilo veliko ruglo ugledu su-pružnika i čitave porodice, te se tretiralo kao djelo kažnjivo za *iniuriu* (Eisner, Horvat, 1948: 154).²⁸ U Justinijanovom Kodeksu krivično djelo silovanja tretirano je kao najteže djelo koje se kažnjavalo smrtnom kaznom i bilo izdignuto na nivo društvenog problema. Pod uticajem hrišćanstva, najteža kazna za ovo djelo obrazlagana je time »što čin silovanja nije bio usmjeren samo protiv ljudskog roda i bespovratne izgubljenosti čestitosti žene već i zato što je bio protiv pošto-vanja Boga« (Rittossa, Martinović, 2014: 512). Stoga je bilo izričito zabranjeno sklapanje braka između napasnika i silovane žene.²⁹ Time je sankcionisanje ovog djela izdignuto na nivo društvenog problema.

U gore pomenutom kontekstu posmatrana statutarna regulativa srednjevje-kovnih primorskih gradova o silovanju upućuje na zaključak da se u većini sta-tuta osjećao uticaj ovakvih pogleda na regulativu ovog krivičnog djela kako u pogledu strogih kazni za počinioca tako i u pogledu zaštite odn. društvenog po-štovanja moralnosti i čestitosti žene. Uprkos tome ova regulativa pokazuje da je bilo i odstupanja i da se u nekim statutima, naročito u središnjoj i sjevernoj dalma-tinskoj regiji, pokušalo izbjeći strogo kažnjavanje počinioca time što je davana mogućnost sklapanja braka sa silovanom uz njenu saglasnost, saglasnost mladi-ća i djevojke, saglasnost roditelja ili patrona, kada su u pitanju zavisne žene, kao i da su kazne bile hijerarhijski rangirane zavisno od staleške pripadnosti silova-ne i počinioca. Samo su u izuzetnim slučajevima sve žene bile izjednačene u po-gledu kažnjavanja prestupnika.

Izvjesna šarenolikost u rješenjima ipak ne može osporiti siguran zaklju-čak da se u svim statutarnim srednjevjekovnim pravima u oblasti krivičnih djela i kažnjavanja prvenstveno vodi računa o interesima vladajućeg sloja u komuna-ma. Tako se na ljestvici djela koja se u zetskim primorskim gradovima najstroži-je kažnjavaju po statutarnim odredbama Kotora (Bogojević-Glušćević, 48–50), Skadra i Budve (Bujuklić, 1988: 249–259) i medievalnog Bara (Čirković, 1984; Marković, 2002: 20–41) ne nalaze ona usmjerena na zaštitu dostojanstva svih

28 Istoričari prava još uvijek nijesu razriješili sporno pitanje da li se silovanje kao krivično djelo u rimskom pravu kažnjava kao *crimina publica* ili se kažnjava kao *delicta privata*, djelo uvrede, odn. *iniurie*. Argumentacija da je djelo kažnjivo kao *iniuria* se temelji na činjenici da je »napasnik činom silovanja zapravo uputio uvredljivu poruku o nemogućnosti muškarca, bilo da je u pitanju muž, otac ili brat, da zaštiti člana svoje porodice« (Rittossa, Martinović, 2014: 512).

29 Codex Iustinianus, IX, 13,1.

građana, u ovom slučaju žene³⁰, već na ona koja su okrenuta zaštiti grada i vladajuće klase. Najstrože kažnjavana djela, nakon izdaje grada su ubistvo i svako krađa, a u pogledu zaštite uvijek su prioritet imali materijalni interesi vlastele odn. klase na vlasti u cjelini uzev. U tom smislu ona značajno odstupaju u odnosu na regulativu gradova sjeverne dalmatinske regije u kojima su bile naročito surove kazne za djela koja se odnose na zaštitu dostojanstva žene. Ipak, odredbe u kojima se silovanoj omogućava da sklopi brak sa napasnikom ukazuju da je zakonodavac u zetskim gradovima nastojao da se poljuljani dignitet obeščašćene žene vrati u » standard« sredine » koji je, kao i u drugim sredinama, » ženi sa bračnim statusom donosio u odnosu na sve druge žene najveći ugled i uvažavanje, sigurnu egzistenciju i zaštitu unutar porodice« (Grozđanić, 2008: 182).

4. Primjena statutarnih pravila u praksi

O primjeni statutarnih pravila u praksi ilustrativne podatke pružaju neki sudski procesi koji su zapisani u biskupskom arhivu i notarijatu kotorske iz četrnaestog i petnaestog vijeka.³¹

Za primjenu pravila o ovom krivičnom djelu u praksi posebno se čini zanimljivim sa aspekta podataka sudski spor vođen pred crkvenim vlastima u drugoj polovini XV vijeka (Blehova Čelebić, 2002: 309–311). Spor je pokrenuo Tadija Krespo koji od nadležnih traži raskid braka koji je, po njegovom mišljenju, prinudno zaključen sa Franušom Drago iz ugledne kotorske porodice. Tadija se žalio da su ga na zaključivanje braka sa Franušom primorala ženina braća, koji su za njega poslali dvojicu zvaničnih lica da ga privedu, te da su ga nakon toga pritvorili u kuću i primorali na poslušnost ovakve vrste. Na njegov iskaz, repliku je dala Franuša Drago koja je navela da je bila obljubljena od Krespa, da je za kažnjavanje silovanja vlastelinke bila predviđena kazna od tri hiljade perpera (nap. prema Statutu kazna je iznosila hiljadu perpera) i da je stoga brak zaključen sa Tadijom Krespo. Osim toga » zaključivanje braka sa Tadijom je bilo obavljeno prema crkvenim pravilima koja su predviđala da se brak ne može zaključiti pod prinudom, da je do braka došlo njihovom obostranom saglasnošću i da bi ako

30 To je, čini se, manje više bilo prisutno svugdje u moćnim primorskim i gradskim središtima u srednjovjekovnoj Evropi. Jedino su sankcije za delikte protiv dostojanstva žene uzdignute na pijedestal i izjednačene sa drugim najtežim djelima u sredinama koje su sačuvala nešto više relikata patrijarhalnosti iz predstatutarnog perioda (Power, 1951).

31 Izvorna notarska gradja zetskih primorskih gradova XIV i XV vijeka sačuvana je samo za grad Kotor. U ovom radu korišćena je uz sudsko notarsku i dragocjena gradja iz Biskupskog arhiva.

nije bio tako zaključen brak Tadija bio kažnjen prema pravilima Statuta». Naglasila je da se u vrijeme mletačke vladavine, kada je taj brak bio zaključen, nije prihvatila prinuda u zaključivanju braka (*»che in legi de la nostra signoria de Venexia non se fa sforza ne pote esser vero matrimonio«*) da je u ovom slučaju nije bilo, da je taj brak punovažan i da nema argumentacije za njegovo poništenje. Navela je i to da su njena braća čak, iako nijesu bila obavezna na to, dala miraz veće vrijednosti od tri hiljade perpera (*»koliko je bila kazna za učinjeno silovanje«*) – (Blehova Čelebić, 2002: 319). Očigledno je da je braći Franušinoj bilo izuzetno važno da se sačuva porodična čast i ugled koja je bila počinjenim djelom oskrnavljena i da se u tom pogledu zaista nijesu obazirali na pravila Statuta. Naime, prema članu sto kotorskog statuta bilo je, kako smo već naveli, ustanovljeno pravilo da se silovana žena ukoliko želi ona i njena porodica može uz pristanak silovatelja za njega udati bez miraza. Tako je u tom rješenju statuta bilo istovremeno udovoljeno dvjema društvenim potrebama: kažnjavanju krivca i zaštiti djevojačke i porodične časti. Budući da je miraz kao pravna obaveza i imovinska garancija žene u braku (Nikezić, 1995: 16) bio bitan prilikom njegovog zaključivanja, jasno je, s jedne strane, koliko je silovana žena uprkos tako zaključenom braku »kažnjena«, a sa druge, koliko je time što je zaključio brak napasnik izbjegao kaznu i bio »pošteđen«. Bez obzira na sve iznijete Franušine argumente ovaj brak je bio poništen jer je bio zaključen protivno crkvenim propisima (Blehova Čelebić, 2002: 310, 321).

U šesnaestoj kotorskoj notarskoj knjizi, *Liber criminalium*, zabilježeno je nekoliko zanimljivih sporova iz kojih se jasno može zaključiti da je uprkos strogoj regulativi ovog djela u srednjem vijeku u Kotoru bilo prisutno ne samo zlostavljanje vlastelinki od pripadnika istog staleža već i žena koje pripadaju ostalom slobodnom ili zavisnom staležu, odnosno da su silovatelji bili muškarci iz svih društvenih slojeva. Tako je zabilježena tužba Stojislave, služavke Nikole Dimitrovića, protiv Jovana Nikolinog, sina njenog kuma. Optužuje ga » da je napao, dok je ona prostirala platno kod rijeke iza kapije sv. Nikole, i nagovarao na tjelesno opštenje. Ona ga je pitala da li hoće da se njome ženi, na šta joj je on odgovorio negativno i potom je pretukao«. Optuženi se branio od navoda tužilje osporavajući sve rečeno, a obrazlagao je svoje tvrdnje konstatacijama » da to nikada ne bi uradio jer bi po tom osnovu zasluživao smrtnu kaznu« (Blehova Čelebić, 2002: 311), što jasno nije bila norma iz Statuta već pokušaj optuženog da na sudije ostavi emotivni utisak o moralnoj čistoti. Zabilježena je zbog zlostavljanja tužba koju je pokrenula 29.07.1476. godine Anica, sluškinja kod kovača Lješša, protiv Miha Radonjeva i Valentina Paladio. Ona je u tužbi navela da je »kada je išla po vodu, napao Valentin bez ikakvog povoda, oborio je na zemlju, istukao je pesnicama i, kad mu i to nije bilo dovoljno, udarao ju je nogama. Žene koje

su se okupile oko njih i pokušavale da ga spriječe otjerao je gore navedeni Miho. Anica je pozvala na Sud četiri svoje prijateljice, sluškinje, koje su bile očevici ove ružne scene i koje su potvrdile njen iskaz« (Blehova Čelebić, 2002: 311). Zaposlena kod Pirka Ostoje, služavka Stanislava je optužila za nasilje Benedikta Bono da je »kada se vraćala kući u kojoj stanuje šćepao za kosu, gušio je i fizički zlostavljao«. Ove navode, potvrdio je svjedok Radolja Novakov koji je naveo da je »vidio Stanislavu kako je išla stepenicama, kako je napao Benedikt, dva puta ošamario i ćupao uza kosu, a da za dalje šta je bilo nezna«, a isto su potvrdila i dva oćevica (Blehova Čelebić, 2002: 311).

5. Pravni uticaji na statutarna pravila o krivićnom djelu silovanja

Navedena statutarna regulativa o krivićnom djelu silovanja u zetskim primorskim gradovima, sa posebnim naglaskom na grad Kotor, pokazuje da su u tom pogledu bili na nivou statuta svih drugih gradova na jadranskoj obali. Izvješne razlike između zetskih gradova, kao i ukupno uzev ostalih duž ćitave regije su ipak postojale, što je, obzirom na posebnosti u razvitku svakog grada ponao-sob, sasvim razumljivo.

Pošto su statuti raćeni prema praktićnim potrebama grada u odrećenom razdoblju sa ciljem da se normiraju djela ćija rasprostranjenost predstavlja najveću opasnost po život i imovinu lica i podriva temelje života u njemu, jasno je da je krivićno djelo silovanja sankcionisano raznim izuzetno strogim kaznama represivnog karaktera, pri ćemu je njihovo klasno odrećenje dominantno prisutno i u materijalnom i u formalnom pogledu.

Ne moće se ipak, uprkos samostalnosti u donošenju Statuta, negirati da se zakonodavci u autonomnim gradovima nijesu koristili nekim uzorima, normama iz perioda vladavine moćnih osvajaća ovih prostora. Prije svega Vizantije pod ćijom upravom se dugo vremena nalazila Dalmacija, te Kotor, Budva, Bar i Ulcinj na njenom jućnom rubu i Skadar u zaleću. Vizantija koja je imala bogatu pravnu knjićevnost koju je obraćivao veliki broj stručnih pravnika u znaćajnoj mjeri je uticala na pravo srednjovjekovne Srbije u ćijem je sastavu su ovi gradovi bili. Kontinuirani viševjekovni kulturni uticaj kombinovan sa željom klase na vlasti za oćuvanje stećenih pozicija dao je sadržinski okvir za norme o silovanju. Od sućtinskog znaćaja je pitanje da li su u zetskim primorskim gradovima uzeti izvorno ili posredno preko srednjovjekovne Srbije odn. srpskog zakonodavstva. Komparacijom rješena dobijamo odgovor a za ilustraciju uzećemo vizantijsku Eklogu i srpski Dušanov zakonik.

U vizantijskoj Eklogi krivično djelo silovanja je regulisano članom sedamnaest. U izuzetno lapidarnom tekstu odredbe 17/30 „O silovanju poštene djevojke” navedeno je: „*Onome koji siluje djevicu, neka se odsiječe nos*“.³² Ekloga je regulisala i silovanje maloljetne djevice, odnosno, kako je u odredbi 17/31 određeno, «*ženske osobe prije njenih trinaest godina*» (Margetić, 1980: 53–78). Bilo je predviđeno da se »*krivcu odsiječe nos i da se polovina njegove imovine preda žrtvi silovanja*» (Nikolić, 2014: 2).

Očigledno da je srednjevjekovno srpsko pravo rađeno po uzoru na vizantijsko. Tako je u članu pedeset tri Dušanova zakonika krivično djelo silovanja navedeno kao djelo koje se sankcioniše, kao i u Eklogi, surovim tjelesnim kaznama: «*Ako koji vlastelin uzme vlastelinku silom, da mu se obje ruke odseku i nos sareže; ako sebar silom uzme vlastelinku da se obesi, akoli svoju drugu uzme silom, da mu se obe ruke saseku i nos sareže*» (Radojičić, 1960: 6).

Oba zakonika sadrže surove kazne za silovanje, pri čemu je svakako srpski zakonik sadržao surovije sankcije od Ekloge. Primjetno je da se u srpskom zakoniku vodilo računa o klasnoj pripadnosti silovatelja a da je u vizantijskom akcenat stavljen na uzrast silovane i po tom osnovu rigoroznijeg sankcionisanja krivca. Posredan uticaj vizantijskog i neposredan uticaj srpskog prava na regulativu o silovanju u zetskim gradovima je, uprkos što je Dušanov zakonik donesen skoro u isto vrijeme, postojao, ali treba istaći da su kao recipirana ova pravila u značajnoj mjeri bila modifikovana. Modifikacija pravila očigledno je izvršena sa ciljem obezbjeđivanja i jačanja imovinskih interesa vlastele u ovim središtima. Upoređujući statute Skadra i Kotora sa ovim analognim u Eklogi i dušanovom zakoniku jasno je da su modifikacije izvršene u normativno jezičkom stilu norme³³, potom u pogledu njenog kvantitativnog obima, a posebno su prisutne kvalitativne novine u ustanovljenim sankcijama za ovo djelo. Iz vizantijskog, a potom, srpskog prava je u statute u zetskim gradovima u pogledu kažnjavanja silovanja preuzet sistem vrlo strogih i surovih tjelesnih kazni određen prema statusu okrivljenog ili oštećene. Tjelesne kazne su bile kombinovane i primjenjivane su u gradaciji, a po svojoj brutalnosti nijesu zaostajale za sankcijama u drugim srednjevjekovnim gradovima koji su takođe bili pod vlašću Vizantije ili pod znatnim uticajem vizantijskog prava. Tako su, primjera radi, kaznu sakaćenja za silovanje propisivali dubrovački (Mitić, 1979: 155), splitski (Cvitanić, 1964: 196),

32 Numeracija i tekst članova Ekloge o silovanju preuzeti od: Margetić, 1980: 53–78.

33 Na stil pisanja i oblikovanje statutarnih normi značajan uticaj stizao je u ove gradove preko službe notarijata koju su obavljali notari školovani na italijanskim univerzitetima (Bogoević-Glušćević, 2011: 190).

trogirski (Bogišić, 1872: 145), hvarski (Novak, 1960: 110), poljički,³⁴ korčulanski (Foretić, 1940: 237, 240), senjski (Čulinović, 1940: 127), riječki (Herkov, 1948: 145) i drugi statuti i « svi su imali izvorište iste provincijencije », kako je to, sasvim ispravno i argumentovano, istakao pravni historičar Lujo Margetić (Margetić, 1987: 12), a nešto ranije sa istraživanjima arhivske građe najavili Ilija Sindik (Sindik, 1950: 122) i Ilija Mitić (Mitić, 1982: 141–150; Mitić, 1979: 153–158). No, kako je već navedeno, ipak su postojale u odnosu na ova prava izvjesne razlike u normiranju krivičnog djela djela silovanja. U gradovima južne regije postojala je sasvim uočljiva razlika u pogledu formalne sadržine norme o silovanju koja je u nekom statutu bila samo šturi tekst sa dispozicijom u kojoj je izvršen opis djela i sankcija koja se za inkriminisano djelo propisuje a u drugom čak i još manje od toga, bez opisa djela, samo naznaka i kazna za isto. Izostalo je i navođenje motivacije za ovako rigorozne kazne ili više kazni kumulativno za silovanje ili pak objašnjenja istih u ovim statutima, što je za izvjesna krivična djela bilo uobičajeno. Za razliku od dubrovačkog i naročito splitskog, a donekle i bračkog i korčulanskog statuta, statuti zetskih gradova imaju manje razrađena pravila o utvrđivanju vinsti i vrstama dokaza i pravilima dokazivanja kod silovanja i pokušaja silovanja. Opisno su se određivali biće djela i elementi odgovornosti ili se uopšte nijesu određivali što je ostavljalo mogućnost sudiji da, poštujući zahtjeve osnovne pravne sigurnosti, riješi sporni slučaj u interesu vladajućeg sloja. Stoga bi bilo najpravičnije tvrditi da su se od grada do grada rješenja o krivičnom djelu silovanja u manje ili više bitnim pojedinostima razlikovala, te da bi se tek kombinacijom rješenja iz svih statuta ova šarenolikost uklopila u jedinstvenu cjelinu. Iz toga slijedi neminovno zaključak da su tvorci statuta propise o silovanju pisali po vizantijskoj matrici, modifikovanoj prema sopstvenoj želji i po uzoru na prava moćnih zemalja u čijem su sklopu bili. Gradski statuto pisci su se pritom međusobno pomagali na način da je vremenski starija varijanta nekog statuta služila mlađoj kao uzor, pod uslovom da je u praksi zapisano pravilo bilo prihvaćeno. Novo rješenje iz statuta jednog grada bi tako potom revidiranoj staroj varijanti statuta iz drugog grada bilo podloga za budući propis, donijet nekada i čitav vijek kasnije od prvobitnog. Unošenje *sui generis* pravila u pogledu kažnjavanja silovanja bilo je u većini slučajeva motivisano prvenstveno klasnim prilikama u gradovima. Korigujući prvobitna pravila tekstopisci statuta su sopstvenom procjenom cjelishodnosti konkretnih modifikacija udovoljavali realnim ili pretpostavljenim potrebama vladajućeg gradskog sloja.

34 *Statuta linqua Croatica conscripta*, Monumenta historico iuridica Slavorum meridionalium, vol. IV, Zagreb 1890.

6. Zaključak

Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da je krivično djelo silovanja u statutima srednjovekovnog Skadra i Kotora bilo inkriminisano kao djelo protiv ličnosti i dostojanstva žene. U skadarskom statutu regulisano je sa dvije odredbe prilično škrteg tekstualnog sadržaja dok kotorski sadrži vrlo opširnu normu u kojoj je precizirana inkriminacija djela, sistem kazni i njihovo stepenovanje prema staleškoj pripadnosti zlostavljane žene. Iz sadržine odredbi proizlazi da su u oba grada bila različito sankcionisana. U Skadru je silovatelj poštenu neudatu ženu morao oženiti a ako je udata platiti kaznu od pedeset perpera, od kojih je polovina pripadala oštećenju a polovina komuni. U Kotoru je dokazano silovanje kažnjavano različito zavisno od toga da li je silovana slobodna plemkinja, žena srednjeg staleža ili sluškinja. Obavezu dokazivanja pouzdanim svjedocima imala je žena. Okrivljeni se mogao eventualno braniti zakletvom svojih bliskih srodnika. Novčana kazna za silovanje sluškinje je bila pedeset perpera, pućanke pet stotina a plemkinje hiljadu perpera. Inkriminisano je kao djelo napastvovanja učinjeno protivno volji oštećene, uz njenu obavezu obezbjeđivanja dokaza o tome. Kazne su prioriteto bile novčane, kombinovane sa kaznom lišenja slobode do potpune isplate ili pak tjelesnom kaznom. Okrivljeni se mogao osloboditi plaćanja kazne samo ako je sa pristankom oštećene i njenih roditelja i patrona sluškinje sklopio brak bez miraza. Ukoliko ne plati novčanu kaznu na krivcu je izvršavana javno tjelesna kazna mutilacije (osakaćenja), a sastojala se u kidanju jednog ili dva prsta ili čitave ruke. Kažnjavan je i pokušaj silovanja četvrtinom predviđenih kazni za silovanje. Sudije su morale blagovremeno okončati postupak i pod prijeljnom izuzetno visokih kazni prijaviti Komuni eventualna uznemiravanja od strane okrivljenog. Neki sudski sporovi zabilježeni u Kotoru u XV vijeku upućuju da su se u svakodnevnom životu uprkos rigoroznim sankcijama dešavala silovanja ili pokušaji silovanja, ali da su se mimo toga obično radi ugleda i časti djevojke i porodice završavala sklapanjem braka između silovane i napasnika.

Statutarna regulativa o krivičnom djelu silovanja u zetskim primorskim gradovima, sa posebnim naglaskom na grad Kotor, pokazuje da su u tom pogledu bili na nivou statuta svih drugih gradova na jadranskoj obali. To se posebno odnosi na stroge kazne za počinioce i na surov način javnog izvršavanja kazni. Izvjesne razlike između srednjovekovnih zetskih primorskih gradova, kao i ukupno uzev ostalih duž čitave regije su ipak postojale, što je, obzirom na posebnosti u razvitku svakog grada ponaosob, sasvim razumljivo. Ono što ih povezuje u neraskidivu cjelinu kada je u pitanju regulativa silovanja je zajednički pravni korijen te regulative.

Na oblikovanje normi o silovanju u statutima gradova na jadranskoj obali dominantan uticaj je posredno i neposredno izvršilo vizantijsko pravo. Kulturni uticaji su utkani u ova središta još za vrijeme dok su bili u okviru vizantijske teme Dalmacije. Posredni uticaji potom slijede putem recepcije vizantijskih zakona, posebno Ekloge i njihove modifikovane recepcije na teritoriji srednjovjekovne srpske države u čijem su sklopu u vrijeme izgradnje komunalnog uređenja bili zetski primorski gradovi. Kruna tih uticaja stigla je donošenjem Zakonika cara Stefana Dušana koji se upravo poklapa sa vremenom jačanja ovih gradova. Na ovako pogodan pravni okvir znalački se nadgradila klasa na vlasti u srednjovjekovnom Kotoru i Skadru kao i gradske vlasti ostalih gradova duž obale Propisi u statutu stvarani su modifikacijama postojećih rješenja sa ciljem očuvanja stečinih pozicija u gradovima. Gradski statustopisci su se pritom međusobno pomagali na način da je vremenski starija varijanta nekog statuta služila mlađoj kao uzor. Neka statutarna pravila o silovanju bila su osobena sui generis pravila i izraz su lokalnih posebnosti. Korigujući prvobitna pravila tekstopisci statuta su udovoljavali realnim ili pretpostavljenim imovinskim interesima i potrebama vladajućeg gradskog sloja.

Literatura

- Bačić, F. (1988) Opći pogled na srednjovjekovno krivično pravo. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*.
- Bayer, V. (1943) *Kazneno postupovno pravo*. Prva knjiga. Zagreb: Povijestni razvoj.
- Blehova Čelebić, L. (2002) *Žene srednjovjekovnog Kotora*. Podgorica: CID.
- Bogišić, V. (1872) *Pisani zakoni na slovenskom jugu*. Zagreb.
- Bogojević-Gluščević, N. (2011) *Recepcija rimskog i vizantijskog prava na balkanskom Jugu*. Podgorica: Pravni fakultet UCG.
- Bogojević-Gluščević, N. Krivično pravo u srednjovjekovnom kotorskom Statutu, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 42, 2.
- Brodel, F. (2001) *Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II – knjiga I i II*, Podgorica-Beograd.
- Bujuklić, Ž. (1988) *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*. Nikšić.
- Cvitanić, A. (1964) *Pravno uređenje splitske komune po statutu iz 1312. godine*. Split.
- Cvitanić, A. (1968) *Srednjovjekovni statut bračke komune iz godine 1305*. Supetar.
- Cvitanić, A. (1990) *Statut grada Dubrovnika 1272.*, Dubrovnik.
- Cvitanić, A. (1995) *Korčulanski statut*, Split: Književni krug.

- Cvitanić, A. (1998) *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo*. Split: Književni krug.
- Čulinović, F. (1940) *Statut grada Senja*. Zagreb.
- Danilović, J. (1968) *Popularne tužbe od rimskog do savremenih prava*. Beograd: Institut za pravnu istoriju.
- Eisner, B. Horvat, M. (1948) *Rimsko pravo*. Zagreb.
- Foretić, V. (1940) *Otok Korčula u srednjem vijeku do godine 1420*, Zagreb.
- Gardos, M., Petrašević, T., Cikač, M. (2010) Dokazni postupak i dokazni sredstva u Iločkom statutu i Vinodolskom zakoniku. *26 Pravni vjesnik, Pravni fakultet u Osijeku*.
- Grozdanić, V. (2008) Neka pitanja žena u kaznenim djelima srednjovjekovnih jadranskih statuta na područjima istočne jadranske obale, *Zbornik radova « Deccennium Mozdaniscense »*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Grozdanić, V. (2008) Neka pitanja žena u kaznenim djelima srednjovjekovnih jadranskih statuta na područjima istočne jadranske obale. *Zbornik radova « Deccennium Mozdaniscense »*.
- Grozdanić, V. Rittossa, D. (2011) *Povijesni razvoj kaznenopravnog statusa žena*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Herkov, Z. (1948) *Statut grada Rijeke iz godine 1530*. Zagreb.
- Jaramaz-Reskušić, I. (1996), *Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. stoljeća*. Šibenik.
- Jireček, K. (1910) *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*. Wien.
- Kapor-Stanulović, N. i Kapor, A. (1981) Žena u Korčuli u srednjem veku. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2, 269–276.
- Karbić, D. (1991) Marginalne grupe u hrvatskom srednjovjekovnom društvu od druge polovine XIII do početka XVI stoljeća. *Historijski zbornik*, god XLIV (1).
- Margetić, L. (1980) Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1, 53–78.
- Margetić, L. (1987) U susret 700. obljetnici Vinodolskog zakona. *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, 8.
- Margetić, L. (2007) *Statut grada Bala*, Rijeka.
- Marinović, A., Veselić, I. (2002) *Liber de ordinamenti e dell uzance della universitate del comun de Melida, Mljetski statut*. Split: Splitski književni klub, Zavičajni klub Mljet.
- Marković, S. (2002) Statuta et leges civitatis Antibari (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara). *Povijesni prilozi* 23, 33–34.

- Mitić, I. (1979) Porijeklo sakaćenja i njegova primjena u dalmatinskim gradovima. *Zbornik Više pomorske škole u Kotoru*, 5–6.
- Mitić, I. (1982) Prilog proučavanju kazne sakaćenja na području Dubrovačke republike i u nekim dalmatinskim gradovima. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1–2.
- Nadin, L. (2001) *Statuti di Scutari della prima meta del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, traduzione in Albanese a cura di Pellumb Xhufi, con saggi introduttivi Giovan Batista Pelegrini, Oliver Jens Schmitt and Gherardo Ortalli), Viella, Roma.
- Nikezić, N. (1995) Miraz u kotorskom pravu u prvoj polovini XIV vijeka. *Istorijski zapisi*, 1, 16.
- Nikolić, D. (2014) Modifikacije vizantijskog prava u slovenskom pravnom zborniku Zakon sudnji ljudem. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 62, 2.
- Novak, G. (1960) *Hvar kroz stoljeća*. Hvar.
- Pezelj, V. (2006) Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 43, 3–4.
- Pezelj, V. (2011) Neki elementi pravnog položaja žene u Rapskom statutu iz 14. st. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 48 (1).
- Pezelj, V., Štambuk, M. (2013) Pravni položaj žene prema Lastovskom statutu iz 1310. godine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 50 (3).
- Power, E. (1951) *The position of woman, The Legacy of the Middle Ages*. Oxford
- Radojičić, N. (1960) *Zakonik Cara Stefana Dušana iz 1349 i 1354*, Beograd
- Rittossa, D., Martinović, I. (2014) Spolni odnošaj bez pristanka i silovanje-teorijski i praktični problemi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 21, 2.
- Sindik, I. (1950) *Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stoljeća*. Beograd; SANU.
- Šilović, J. (1915) *Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu*. Knjiga 209. Zagreb: “Rad” JAZU.
- Škrtić, D. (2010) Kaznena djela protiv života i tijela u Statutu grada Splita iz 1312. godine. *Pravni vjesnik, Časopis za pravne i društveno-humanističke nauke*, god. 26, 2, str. 87–109.
- Tomašević, G. (1988) Neke značajke krivičnog postupka prema odredbama srednjovjekovnog statuta Korčule, Brača i Split. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, XXV.
- Tomašević, G. (1992) Osnove problematike izučavanja krivičnog postupka u dalmatinskom statutarnom pravu. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 29, 1–2.

Nevenka BOGOJEVIĆ-GLUŠĆEVIĆ

University of Montenegro, Faculty of Law, Full Professor

THE CRIME OF RAPE IN THE STATUTES OF MEDIEVAL TOWNS OF SHKODRA AND KOTOR

In this paper, the author performs a normative analysis of the provisions of the medieval statutes of the towns of Shkodra and Kotor relating to rape. To this end, the social milieu in which these provisions were adopted is also explained taking into account the circumstances and life in Shkodra and Kotor, which, at the time of passing the Statute, were part of the Serbian medieval state as autonomous cities in their prime. The application of the rules of the Statute in practice was observed through an analysis of the archival material from that period. In order to explain the primary, and then indirect and direct mutual legal influences on the statutory norms related to this crime, the author compares the regulation of rape from the Shkodra and Kotor statutes with the Byzantine Eclogue and the Dusan's Code as well as analogous statutory rules from other cities along the Adriatic Coast.

Key words: *rape, The Statutes of Shkodra, The Statute of Kotor, XIV century, Eclogue, Dusan's Code, statutory law of Eastern Adriatic communes.*